

Çimnaz RÜSTƏMOVA

Baş laborant

**SORAQ-BİBLİOQRAFIYA APARATI
BİBLİOQRAFİK-İNFÖRMASIYA MƏHSULUNUN
TƏRKİB HİSSƏSİDİR**

*(Azərbaycan Tibb Universitetinin Elmi
Kitabxanasının materialları əsasında)*

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra təhsil sistemində də ciddi islahatlar aparılması zəruriləşmişdir. Ali təhsil müəssisələrində təhsilin səmərəliliyi müasir dövrün tələbləri səviyyəsində olması təhsil sisteminin oxucularına kitabxana-bibliografiya xidmətinin təşkilindən də asılıdır. Bununla əlaqədar olaraq kitabxanalar qəşısında yeni-yeni tələblər qoyulur. Bu kitabxanalar sisteminə daxil olan ali məktəb kitabxanaları ali məktəblərdə elmin əsas aparıcı qüvvələri olan professor-müəllim heyətinə və eləcə də elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olan aspirantlara, elmi işçilərə və tələbələrə bibliografiya xidmətini təkmilləşdirir, onların sorğularını daha tam və operativ şəkildə ödəməyə çalışırlar. Bu məqsədlə ali məktəb kitabxanalarında kitabxana-bibliografiya xidmətinin daha mütərəqqi metodlarından istifadə olunur.

Azərbaycan Tibb Universitetinin Əsaslı kitabxanası bu sahədə xüsusilə fərqlənir. Əsaslı kitabxana ali məktəb kitabxanaları içərisində bibliografiya işinin təşkili sahəsində özünəməxsus spesifik xüsusiyyətlərə malik bir kitabxanadır. Bu kitabxana tibb sahəsinə dair çap əsərlərinin saxlandığı ən böyük müəssisə olmaqla bərabər, həm də professor-müəllim heyətinin, aspirant və tələbələrin və digər əməkdaşların bibliografik məlumatla təmin olunması sahəsində əhəmiyyətli mövqə tutur.

Əsaslı kitabxanada Azərbaycan, rus və xarici dillərdə tibbin bir çox sahələrinə - cərrahiyyə, anatomiya, onkologiya, histologiya, pediatriya, stomatologiya, oftalmologiya, gigiyena və epidimiologiya,

ginekologiya, tibbi biologiya və s. dair ədəbiyyat, məlumat nəşrləri və bibliografik nəşrlər öz əksini tapır.

Azərbaycan Tibb Universitetinin Əsaslı kitabxanası 70 illik bir tarixə malikdir. Belə ki, bu kitabxana 1930-cu ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universitetinin) kitabxanasının tibb ədəbiyyatı fondu bazasında yaranmışdır (1, s.348; 2, s.85).

Azərbaycan Tibb Universitetinin Əsaslı kitabxanasında professor-müəllim heyətinə, aspirantlara, elmi işçilərə, tələbələrə və digər əməkdaşlara səmərəli bibliografik-informasiya xidməti göstərilməsində soraq-bibliografiya aparatı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Kitabxanada təşkil olunmuş soraq-bibliografiya aparatının əsas funksiyası kitabxananın ilkin sənədlər fondunu tam əks etdirmək, məzmununu müxtəlif aspektlərdə və istiqamətlərdə açıb göstərməkdir. Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, soraq-bibliografiya aparatı kitabxananın bibliografik fəaliyyətində mühüm yer tutur. Soraq-bibliografiya aparatının əsas vəzifəsi kitabxananın fondunu oxucular qarşısında açmaq, kitabxananın ilkin sənədlər fonduna «açar» olmaq, məzmununu müxtəlif aspektlərdə və istiqamətlərdə açıb göstərməkdir. Kitabxananın soraq-bibliografiya aparatının təşkilində, təkmilləşdirilməsində bibliografiya şöbəsi mühüm rol oynayır. Buna görə də kitabxanada bu işin təşkili və idarə edilməsi ilə bilavasitə Elmi bibliografiya şöbəsi məşğul olur. Kitabxananın Elmi bibliografiya şöbəsi 3 bölmədən ibarətdir: 1.Soraq-bibliografiya bölməsi; 2.Retrospektiv bibliografiya bölməsi; 3.Bibliografik informasiya bölməsi. Şöbənin 13 nəfər işçisi vardır – bunlar müdirdən, 3 bölmə müdirindən, baş bib-liografdan, 3 nəfər böyük bibliografdan, 4 nəfər adi bibliografdan və 1 nəfər redaktordan ibarətdir. Elmi bibliografiya şöbəsi əməkdaşlarının hamısı ali təhsillidir.

Kitabxananın soraq-bibliografiya aparatının ən mühüm vəzifələrindən biri kitabxananın fondunun çoxaspektli axtarışına kömək etməkdən ibarətdir. Oxucu tərkibinin müxtəlifliyi kitabxananın soraq-bibliografiya aparatının istər məzmununa, istərsə də quruluşuna öz təsirini göstərir. Bu hal müəyyən məsələlərə dair ədəbiyyatın soraq-bibliografiya aparatında daha geniş əks olunmasına, xüsusi kataloq və kartotekaların yaradılmasına, soraq-məlumat fondunun mükəmməl komplekt-ləşdirilməsinə səbəb olmuşdur.

Kitabxanada zəngin kitab fondunun, tibbə dair çoxsaylı məlumat nəşrlərinin məzmununu işıqlandıran, hansı müəssisənin, müəyyən müəllifin hansı əsərləri olduğuna cavab verən, kitabxanada hansı

adda kitab, jurnal, qəzet və başqa sənədlərin olduğunu açan, oxucuların sorğularını hərtərəfli ödəməyə imkan yaradan soraq-bibliografıya aparatı yaradılmışdır. Kitabxanada soraq-bibliografıya aparatının aşağıdakı tərkib hissələri mövcuddur:

1. Soraq və bibliografik nəşrlər fondu.

2. Kataloq və kartoteka sistemi.

3. Ödənilmiş arayışlar fondu.

Soraq və bibliografik nəşrlər fondu kitabxananın bir hissəsini təşkil edir. Burada əsasən kitabxananın bibliografik fəaliyyətində yaxından köməklik gös-tərən nəşrlər toplanmışdır. Kitabxananın soraq və bibliografik nəşrlər fondunun əsas tərkib hissələrindən birini ensiklopediyalar və ensiklopedik lüğətlər təşkil edir. Soraq və bibliografik nəşrlər fondunda həm universal, həm də sahəvi ensiklopediyalar vardır.

Kitabxananın fondunda olan universal ensiklopediyalara misal olaraq «Böyük Sovet Ensiklopediyası»nı, «Kiçik Sovet Ensiklopediyası»nı göstərə bilərik. Bu ensiklopediyalara tərtib edilmiş əlifba göstəriciləri də kitabxananın soraq-bibliografıya aparatında öz əksini tapır. Böyük Sovet Ensiklopediyasına həsr edilmiş «Ежегодник Большой Советской Энциклопедии» («Böyük Sovet Ensiklopediyasının illiyi») məlumat nəşrləri də fondda öz əksini tapır. Bundan başqa soraq və bibliografik nəşrlər fondunda «Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası»da vardır. Belə nəşrlərin fondda olması informasiya istifadəçilərinin faktoqrafik sorğularının ödənilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Məlumat fondunda tibb sahəsinə dair ensiklopediyalar xüsusi yer tutur. Belə ensiklopediyalardan 1974-1988-ci illərdə 29 cildə çap olunmuş «Большая Медицинская Энциклопедия» (Böyük Tibb Ensiklopediyası), 1965-1970-ci illər-də nəşr olunmuş 12 cildlik «Малая Медицинская Энциклопедия» (Kiçik Tibb Ensiklopediyası), beş dildə – rus, ingilis, latın, fransız və alman dillərində nəşr olunmuş «Медицинская терапия», «Популярная медицинская энциклопедия», «Советская литература по медицине», 1989-cu ildə 3 cildə çap olunmuş «Краткая медицинская энциклопедия», 1993-cü ildə çap olunmuş «Far-makoterapiyadan məlumat kitabı», fizika, kimya, biologiya və başqa sahələrə həsr olunmuş ensiklopediyaları da göstərmək olar.

Məlum olduğu kimi məlumat nəşrlərinin ən mühüm növlərindən biri də terminoloji və sahəvi ensiklopedik lüğətlərdir. Məluat

fondunda 1982-1984-cü il-lərdə 3 cildə çap olunmuş «Энциклопедический словарь медицинских терминов» («Tibb terminlərinin ensiklopedik lüğəti»), 1989-cu ildə nəşr olunmuş «Биологический энциклопедический словарь» («Biologiyaya dair ensiklopedik lüğət»), 1999-cu ildə çap olunmuş «Регистр лекарственных средств – Доктор» və s. bu kimi nəşrlərlə komplektləşdirilmişdir.

Göründüyü kimi kitabxananın soraq və bibliografik nəşrlər fonduna daxil olan sənədlərin müəyyən hissəsi bibliografik vəsaitlərdən ibarətdir. Burada çox mühüm bibliografik informasiya mənbələri toplanmışdır. Məsələn, Respublika Kitab Palatasının döv-lət bibliografıyası orqanı olan «Azərbaycan mətbuat salnaməsi», «Birlik Azərbaycan kitabı», universal, sahəvi və mövzu xarakterli mühüm retrospekti, tövsiyə və şəxsi göstəriciləri – «Azərbaycan kitabı (1780-1920)» birinci cild (1963), «Azərbaycan kitabı (1920-1940)» ikinci cildinin birinci kitabı (1982), «Azərbaycanda tibb və səhiyyə (1830-1920)» birinci cild (1980), «Azərbaycanda tibb və səhiyyə. 1920-1960» üç cildə (1977-1979), «M.Ə. Mirqasımov» (1964, 1983), «M.A. Topçubaşov» (1965), «C.Y. Hüseyinov» (1966), «A.İ. Qarayev» (1974), «M.C. Cavadzadə» (1987), «Məmmədov Yaqub Cavad oğlu» (1993), «Böyükkişi Ağayev» (1998), «Ə.T. Əmiraslanov» (2000) və başqalarına həsr olunmuş şəxsi göstəriciləri qeyd etmək olar.

Məlumat fondunda həmçinin rus dilində keçmiş SSRİ miqyasında çap olunmuş çoxlu sayda bibliografik nəşrlər də saxlanılır.

Qeyd etdiyimiz kimi Tibb Universitetinin kitabxanasının soraq-bibliografıya aparatının mühüm tərkib hissələrindən biri də kataloq və kartoteka sistemidir. Kitabxananın kataloq və kartoteka sistemində aşağıdakılar daxildir:

1. Əlifba kataloqu

2. Sistemli kataloq

3. Dissertasiya və avtoferatların əlifba kataloqu

4. Predmet kataloqu

5. Məqalələrin universal kartotekası

6. Azərbaycan Tibb Universiteti əməkdaşlarının əsərlərinin kartotekası

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əlifba, sistemli və predmet kataloqları haqqında məlumat verilən nəşrlərin dillərinə görə qruplaşdırılmışdır.

1991-2000-ci illərdə kitabxananın əlifba kataloqu üzərində əsaslı işlər aparılmış, kataloq kitabxanaya daxil olan yeni nəşrlərlə zənginləşdirilmiş və redaktə edilmişdir. Belə ki, 1996-cı ildə əlifba kataloqunda 107970 kartoçka redaktə edilmişdir, yeni xarici kitablara yazılmış 139 kartoçka isə əlifba və sistemli kataloqa daxil edilmişdir (3, s.3).

Bir xüsusi cəhəti də qeyd etmək yerinə düşər ki, kitabxanada tibbə dair əsas sahələr üzrə ədəbiyyatın indeksləşdirilməsində «Universal Onluq Təsnifat» sistemi, ictimai və humanitar elm sahələrinə dair ədəbiyyatın indeksləşdirilməsində isə həm «Universal Onluq Təsnifat», həm də «Kitabxana-bibliografiya təsnifatı»ndan paralel istifadə olunur (4, s.4). Hər il mütəmadi olaraq yeni nəşrlər sistemli kataloqa daxil edilir və 100-150 min kartoçka redaktə olunur (3, s.3).

Tibb Universitetinin kitabxanasının dissertasiya və avtoreferatların əlifba kataloqu da vaxtılı-vaxtında yeni dissertasiya və avtoreferatlarla zənginləşir. Belə ki, 1996-cı ildə bu kataloqa 240 yeni kartoçka daxil edilmişdir (3, s.3).

Kitabxananın mühüm kataloqlarından biri də predmet kataloqudur. Predmet kataloqu predmet rubrikalarına görə tərtib edilir.

Məsələn: Qan təzyiqi. Qipertenziya.

Arxaft Y.N. Hacıkənd iqlim şəraitində hipertoniya xəstəliyinin gedişi//Azərbaycan tibb junalı. -1970. - №10.- S.36-39.

Predmet kataloqunda Azərbaycan, rus və xarici dillərdə olan sənədlərin məzmunu müəyyən açar sözlər əsasında tərtib edilir və bu da onların məzmunlarına görə hərtərəfli və dərin axtarışda mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Predmet kataloqu da mütəmadi olaraq yeni nəşrlərlə zənginləşdirilir. Belə ki, 1996-cı ildə predmet kataloquna 1732 yeni nəşr daxil edilmiş, 19200 kartoçka isə redaktə edilmişdir (3, s.3).

Universitetin kitabxanasının soraq-məlumat aparatının tərkib hissələrindən biri də kartoteka sistemidir. Kitabxanada təşkil olunmuş mühüm kartotekalardan biri «Məqalələrin universal kartotekası»dır. Bu kartotekada bütün sahələrə dair universitetin kitabxanasının fondunda əksini tapmış jurnal, qəzet materiallarının təsviri verilmişdir.

Kitabxanada oxucuların, xüsusilə də aspirant və tələbələrin ən çox müraciət etdikləri kartoteka «Azərbaycan Tibb Universiteti əməkdaşlarının əsərləri»nin kartotekasıdır. Burada Tibb Universite-

tində çalışan akademik və professorların, dosent və elmlər namizədlərinin, müəllimlərin, elmi işçilərin, laborantların, bir sözlə bütün əməkdaşların əsərləri öz əksini tapır.

Qeyd etdiyimiz kimi, kitabxanaya minlərlə sorğu daxil olur və onlar müvafiq arayışlarla təmin olunur. Belə sorğulara həm şifahi, həm də yazılı cavablar verilir. Yazılı cavablar əsasən mövzu sorğuları ilə əlaqədar olurlar və onların bir nüsxəsi kitabxanada saxlanılır. Belə sorğular və yaxud da bu sorğulara yaxın mövzular təkrar olunduqda bu siyahılara təkrar müraciət olunur. Yazılı arayışlar əsasında kitabxanada ödənilmiş arayışlar fondu yaradılmışdır.

Kitabxanada şifahi arayışlar bütün oxuculara verilir, yazılı arayışlar isə əsasən rəhbər işçilərə, elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olan əməkdaşlara və əsasən də aspirant, son kurs tələbələri, tələbə elmi cəmiyyətində iştirak edən və kurs işi, referat yazan tələbələrə verilir. Belə ki, 1999-cu ildə kitabxanada oxuculara 4427 bibliografik arayış verilmişdir ki, onlardan bibliografik-ünvan 1550, mövzu üzrə 900, bibliografik dəqiqləşdirmə arayışı 1570, 407 faktoqrafik arayış verilmişdir. Cəmiyyəti 4420, 7-si isə yazılı arayış olmuşdur. Yazılı arayışlardan «Qadınların reproduktiv sağlamlığı», «Tac damar spazması zamanı baş metabolitik dəyişikliklər», «Göz kataraktları», «Həkim etikası» və b. göstərmək olar (4, s.3).

Faktlar göstərir ki, kitabxana bibliografik xidmətin ənənvi qaydada həyata keçirilməsini təmin etmək üçün çox zəngin soraq-bibliografiya aparatına malikdir. Lakin müasir dövr kompyüter texnikası dövrüdür və cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının operativliyini, kompleksliyini və ardıcılığını tələb edir. Bunu tibb və səhiyyə sahəsinə xüsusilə aid etmək lazımdır. Həmin sahədə ixtisaslı kadrların hazırlanması müasir dövrün tələbləri və beynəlxalq standartlara cavab verəcək səviyyəyə çatdırmaq üçün kitabxananın bibliografik fəaliyyət prosesinin informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi və bu texnologiyanın xüsusi sərəşləklə tətbiq edilməsi qarşıda duran ən mühüm və təxirəsalınmaz vəzifədir. Kitabxanada elektron bibliografik məlumat bazasının və elektron kataloqların yaradılması və beynəlxalq internet sistemə qatılması vaxtı çoxdan çatmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, haqqında bəhs olunan kitabxanada bu sahədə müəyyən işlər görülməsinə cəhd edilir. Belə ki, 1992-ci ildə məhdud çərçivədə olsa da kitabxananın elektron kataloqunun yaradılması sahəsində konkret addım atılmışdır. Kitabxanada

olan fondun ixtisasla əlaqədar ən mühüm hissəsi adı əkilən elektron kataloqun yaddaşına verilmişdir.

Kitabxanada biblioqrafik xidmət prosesinin operativləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması üçün informasiya texnologiyasının tətbiqi sahəsində müəyyən addımlar atılmışdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Əmiraslanov Ə.T., İslamzadə F.I. *Azərbaycan Tibb Universiteti: (1930-2000)*. -B.: «Təbib» nəşriyyatı, 2000.-360 s.

2. Xələfov A.A. *Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (1933-1958)*. -B.: Azər nəşr, 1974.-243 s.

3. *Azərbaycan Tibb Universitetinin Elmi kitabxanasının 1996-cı il üçün hesabatı.*

4. *Azərbaycan Tibb Universitetinin Elmi kitabxanasının 1999-cu il üçün hesabatı.*

Чимназ Рустамова

СПРАВОЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ АППАРАТ СОСТАВНОЙ ЧАСТЬ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ

Резюме

В статье рассмотрены вопросы значения, организации, функционирования и совершенствования справочно-библиографического аппарата научной библиотеки Азербайджанского Медицинского Университета. На основе исследования создается глубокое представление о системе структурах каталогов и библиографических картотек, о составе фонда справочно-библиографических изданий. А также анализируется фонд выполненных справок.